

BIBLIOTECA DIMINERATA 334

LUIGI PIRANDELLO

LIVRETUL ROȘU

NUVELE

In românește de VICTOR RODAN

40673 C

No. 65

PREȚUL 6 LEI

850-72

516562P

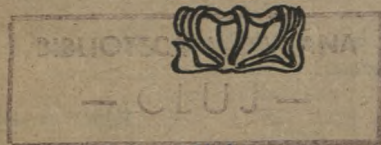
BIBLIOTECA „DIMINEAȚA“

LUIGI PIRANDELLO

LIVRETUL ROȘU

NUVELE

In românește de VICTOR RODAN

40673 C

EDITURA „ADEVERUL” S. A.
STRADA SĂRINDAR, 9-11

1-288

BIBLIOTECA „DIMINEAȚA“

își propune să tipărească în ediții ieftine și în formatul portativ și comod al numărului de față, scrieri bine alese din cei mai de seamă scriitori români și străini.

E vorba de o bibliotecă de *popularizare*, menită, prin calitatea scrierilor și prin ieftinătatea prețului, să străbată în straturi cât mai largi și să îndeplinească astfel o operă de expansiune culturală.

Literatura bună românească, de scriitori vechi și moderni, cum și culegeri din literatura universală, în traduceri făcute de scriitori cunoscuți — iată ce va apărea, în primul rând, în această colecție. Dar *Biblioteca „Dimineața“* nu se va mărgini numai la culegeri literare, ci va publica și lucrări cu caracter cultural mai larg, popularizări științifice, scrieri privitoare la artă, la filosofie, la educație, etc.

Acestea sunt gândurile cu cari *Biblioteca „Dimineața“* se adăogă la efortul cultural al vremii.

IOSIF NADEJDE

Parfenie Nicolae
anul III drept, litere

LUIGI PIRANDELLO

Luigi Pirandello este fără îndoială cel mai celebru dintre autorii dramatici în viață.

Pirandello e sicilian. S'a născut la Agrigente în 1867, și a debutat în literatura italiană ca romancier și nuvelist. Nuvelele lui mai ales, au avut dela început un considerabil succes. Teatrul nu l-a atacat decât târziu dar scena i-a adus consacrarea definitivă.

Pirandello este un umorist, dar nu ca Mark Twain sau Tristan Bernard, ci în sensul următoarelor definiții ale umorului și umorismului pe care Pirandello însuși le dă:

„Umorismul e un fenomen de dedublare în actul de concepție, este ca un Hermes Bifrons, la care un obraz râde de plânsetele celuilalt; artistul obișnuit nu acordă atenție decât corpului, umoristul și corpului și umbrei, și câte odată, chiar mai mult umbrei; el înseamnă toate glumele acestei umbre, cum se lungește și se strânge par'că s'ar strămba după corpul, care în vremea aceasta nu bagă de seamă nimic“.

Această dedublare pe care Pirandello o socoate drept fundamentul umorismului ar fi provocată de faptul că pe lângă viața noastră, noi

suntem nevoiți să trăim și o a doua viață, adică un rol, pe care societatea ni-l impune. — Din această pricină ajungem să nu mai știm care este ființa noastră adevărată, și care e reala noastră personalitate: aceea, despre care visăm, aceea pe care o trăim sau aceea, pe care o simțăm în fața celorlalți? Din această situație Pirandello a dedus că trebuie să existe, în eul nostru, o „disociere a sentimentelor și, exploatând „disocierea sentimentelor“, a ajuns în chip fatal, la „disocierea personalității“ care nu constituie numai preocuparea artistică de predilecție, ci chiar baza și rațiunea de a fi ale noiei sale arte.

În roman, în nuvelă, în teatru, Pirandello este ocupat de aceeași problemă a dedublării personalității.

Luăm primul lui roman, „Răposatul Matei Pascal“: e vorba de un sărman muncitor care-și părăsește familia cu gândul să plece în America. Dar la Monte-Carlo întâmplarea îl face să ajungă la Casino, și hazardul să câștige sume fabuloase. Ar voi să se întoarcă acasă, bogat și fericit... Dar a doua zi după plecarea lui, s'a găsit în pârul din marginea salului, un cadavru care a fost recunoscut din eroare drept cadavrul lui... Decretat mort și îngropat cu forme în regulă, Matei Pascal e nevoit să ducă o viață în marginea vieții lui adevărate. El e Matei Pascal în adevăr, dar mai este un Matei Pascal mort și numai pe acesta din urmă societatea îl recunoaște...

* * *

În nuvelele pe care le-am tradus, această preocupare apare, mai ales în unele, ca în „Ilustrul roșu“ sau „Livretul Roșu“, evidentă.

Constanzo Ramberti este sărbătorit de orașul

tui natal, în persoana — dacă se poate spune — cadavrului seminaristului Feliciangiolo Scanelino...

„Livretul Roșu“ disociază personalitatea unei mame: o femeie, care din iubire maternă, ucide un copil.

În teatru „Henric IV“ este o dramă caracteristică pentru acest fel de a privi viața...

În cursul unei cavalcade costumate, eroul dramei, deghizat în împăratul Henric IV — cel care s'a dus la Canossa — cade de pe cal, se lovește la cap, și înnebunește... Nebunia lui se manifestă prin faptul că din acea clipă se crede Henric IV... Familia, pentru a nu-l contraria, îl face să trăiască într'un decor medieval, înconjurat de slujitori costumați și neprimind în vizită decât rude și prieteni îmbrăcați în costumele vremii.

Dar la un moment dat, eroul își recapătă mințile, totuși simulează înaintea nebuniei, pentru a surprinde trădarea femeii iubite. Din aceste două vieți deosebite — de nebun și de om teafăr — pe care le trăiește eroul, izbucnește toată drama.

Iar în „Șase personaje în căutare de autor“, dedublarea este exploatată cu atâta virtuozitate, încât la un moment dat, cele două aspecte deosebite ale personajilor sunt realmente încarnate în două ființe de pe scenă...

Se înțelege ușor câtă abilitate tehnică e necesară, pentru ca această analiză atât de subtilă și originală, să poată fi desfășurată în ritmul rapid și încordat, cerut de o bună lucrare de teatru.

Ei bine, Pirandello are și darul de a face piesele sale, extrem de interesante, pasionante chiar, prin faptul că expune dela început situația complexă în toată bizareria ei, lămurind-o apoi încetul cu încetul, în decursul actelor, și izbutind să fie ast-

fel pe spectator într'o neîntreruptă tensiune ner-voasă, mereu interesat...

Luigi Pirandello nu este deci numai un mare dramaturg, ci și un mare inovator în artă.

Am tradus nuvelele care urmează, în credința că ele vor contribui la luminarea publicului românesc asupra personalității atât de complexe și interesante a lui Luigi Pirandello.

VICTOR RODAN

LIVRETUL ROȘU

Nisias. — Un sat mare, bâzâind pe o plajă îngustă, la țărnul mării Siciliene.

Nu numai oamenii au prerogativa de a se naște în condiții proaste. Nici satele nu se nasc așa cum vor sau unde vor, ci numai acolo unde o necesitate firească creiază viața. Atunci, dacă un număr prea mare de oameni se adună în acel loc și se înmulțesc prea mult, și dacă, în sfârșit locul este prea măsurat, se întâmplă ca satul în chestie să nu aibă o creștere normală.

Nisias, ca să crească, a trebuit să se cațere, casă cu casă, dealungul coastelor cenușii și prăpăstioase ale platoului vecin, care, puțin mai încolo de sat, planează asupra mării, amenințând-o. Nisias s'ar fi putut întinde în voie, pe acest platou vast și bine aerisit, dar, pentru aceasta, ar fi trebuit să se depărteze de plajă. Și într'o bună zi, poate, într'o bună zi s'ar fi

văzut o casă oarecare, durată cu forța acolo sus, coborându-se din nou pe plajă, cu acoperișul ei de olane și cu streășinele ei sculptate. Fiindcă viața se frământă numai pe plaje.

Pe platou, oamenii din Nisias și-au instalat cimitirul. Morții au ce respira.

— Vom respira noi acolo sus, — spun oamenii din Nisias.

Ei vorbesc așa, fiindcă jos, pe plajă, nu se poate respira în mijlocul traficului sgomotos și prăfuit de sulf, de cărbuni, de lemne, de cereale, de sărături, nu, nu se poate respira. Acei ce vor să respire trebuie să se ducă sus; dar acolo sus nu se duc decât după moarte, și-și închipuie că odată morți, vor respira.

Ceeace este o mângăiere.

* * *

Trebuie să fim îngăduitori cu locuitorii din Nisias, fiindcă nu e de loc ușor să te arăți cinstit când te afli într'o situație atât de rea.

În aceste sărmene case grămădite unele într'altel, mai mult grajduri decât locuințe omeneste, fermentează o putoare oribilă, grea, umedă, acră, care corupe încetul cu încetul chiar și cea mai solidă virtute. Puii și purceii mai ajută la această corupție a virtuții, citiți: sporesc putoarea; iar destul de des, mai e și un măgăruș, care dă cu copitele în culcușul

lui. Fumul nu știe pe unde să iasă și rămâne în aceste vizuini, înegrind tavanul și zidurile. Și din înălțimea uritelor cromolitografii murdare de funingine, sființii protectori, atârnați pe pereți, se strâmbă de desgust.

Bărbații își dau mai puțin seama de această stare de lucruri, abrutizați și absorbiți toată ziua, pe cheiuri sau pe corăbii; femeile însă sunt pătrunse de ea și turbază din cauza ei; s'ar zice că mijlocul cel mai bun, pe care l-au găsit ca să-și domolească turbarea, este să facă copii.

Este înspăimântător! Una are doisprezece, alta patrusprezece, alta șasesprezece...

De altfel, e adevărat că nu ajung să crească mai mult de trei sau patru. Dar cei cari mor în leagăn ajută să crească și să se înstărească cei trei sau patru supraviețuitori, se poate spune mai fericiți sau mai nenorociți decât ceilalți? În adevăr, fiecare femeie, îndată ce-i moare un pruncușor, aleargă la azilul copiilor găsiți și ia un sugaciu, pe care-l escortează un livret roșu valorând șase franci de lună pentru un bun număr de ani.

La Nisias, toți pânzarii, și, în general, toți negustorii de stofă, sunt Maltezi. Chiar dacă sunt născuți în Sicilia, tot Maltezi rămân. „A te duce la Maltez”, înseamnă la Nisias, a te aproviziona cu pânză. Iar Maltezii, înarmați cu semimetrele lor, fac la Nisias, afaceri de aur: ei acaparează aceste faimoase livrete roșii;

în schimbul unui livret dau marfă în valoare de două sute de lire: un trusou de fată de măritat. Toate fetele din Nisias se mărită așa, grație livretelor roșii ale copiilor găsiți, pe care, în schimb, mamele fetelor trebuie să-i alăpteze.

E foarte frumos de văzut, la sfârșitul fiecărei luni, procesiunea Maltezilor pântecoși și taciturni, cu pantofi brodați și șapci de mătase neagră, într'o mână cu o batistă mare roșie iar în cealaltă cu tabachera de corn sau argint, prezintându-se la primăria din Nisias, fiecare cu câte zece sau cincizece livrete roșii. Ei se așează la rând pe banca din lungul coridor plin de praf, unde își așteaptă rândul, moțând în liniște, îndopându-și nasul cu tabac, sau gonind muștele, foarte încet, foarte încet. Ca plata pentru doică să se facă Maltezilor, a ajuns tradiție la Nisias.

— Marenga (Roza)! strigă funcționarul.

— Present, răspunde Maltezul.

* * *

Marenga Roza de Nicolao este celebră la primăria din Nisias. De peste douăzeci de ani alimentează camăta Maltezilor cu o interminabilă serie de livrete roșii.

Câți copii, abea născuți, a perdut? Nici dânsa nu le mai știe socoteala. Prin cei morți a crescut patru, patru fete. Trei sunt măritate. Și acum, a măritat-o pe a patra.

Dar, privind-o, nu mai poți ști dacă e vorba de o femeie sau de un mototol de cârpe; astfel că maltezii, cărora li se adresase pentru primele trei fete, refuzară să-i facă credit pentru a patra.

— *Gnora Rosilla*, nu o să poți!

— Eu! Nu o să pot, eu?

Ea se simți ofensată în demnitatea ei de animal de rasă, dând lapte bun și mult, de atâta vreme, și cum cu Maltezii nu se discută, ea urlă feroce în fața prăvăliilor lor.

Dacă la azil i s'a încredințat un copil, apoi aceasta nu înseamnă că a fost recunoscută capabilă să alăpteze?

Dar la acest argument, Maltezii, în umbră, în dosul tejghelei prăvăliei, zâmbiră în barbă, dând din cap.

S'ar putea presupune că nu aveau prea mare încredere în doctorul și în ajutorul de primar, însărcinați cu îngrijirea copiilor găsiți. Dar nu, nu este asta. Maltezii știu că în ochii medicului și ajutorului de primar, sarcina unei mame, care vrea să procopsească o fată de măritat și nu poate obține aceasta decât printr'un livret roșu, este mult mai grea și merită mai multă atenție decât aceea de a crește un copil găsit: dacă un copil găsit moare, pe cine-l doare lucrul acesta? Și cine se plânge dacă el suferă?

să mărească numărul copiilor găsiți, de care Comuna trebuie să se îngrijească.

Dar dacă moartea unui copil găsit este o afacere bună pentru Comună, pentru Maltez este o afacere proastă, din toate punctele de vedere, chiar când reușește să-și ia înapoi marfa vândută pe credit. Așa că nu este un lucru rar, la anumite ore din zi, sub pretextul unei plimbări, să vezi pe Maltezi făcând adevărate inspecții prin ulițele murdare, în care furnică copiii goi, pământii, arși de soare, purcei murdari și găini, în timp ce depe un prag pe celălalt, aceste mame cu livrete roșii, flecăresc sau, de cele mai multe ori, se ceartă.

Sugacii sunt exact obiectul aceluiași griji din partea Maltezilor, ca purceii din partea femeilor. Unii Maltezi, în culmea disperării, au mers până acolo că au pus pe nevestele lor să alăpteze o jumătate oră pe zi pe sugacii prea slăbiți.

Dar să trecem, Roza Marenga a găsit în sfârșit un Maltez de mâna a doua, un tânăr Maltez debutant, care a făgăduit să-i avanseze în câteva rânduri, nu ca de obicei, marfa în valoare nu de două sute de franci, ci numai de o sută patruzeci. Logodnicul și părinții lui s'au mulțumit și cu atâta, și nunta a fost hotărâtă.

Și acum, un sugaciu înfometat, într'un soi de sac întins pe cercuri de răchită, agățat de două sfori, într'un colț al cămăruței, urlă de dimineată până seară în timp ce fiica Rozei Marenga, Tuzza, logodnica, face dragoste cu

LIVRETUL ROȘU

mirele ei, râde, își coase trusoul, și trage d
timp în timp sfoara legată de acest leagăn
primitiv, pe care-l mișcă, spunând:

— Taci, micuțule, taci... Sfântă Fecioară, ce
„retic” este sugaciul ăsta!

„Retic” vine dela eretic, și înseamnă neli-
niștit, arțăgos, plictisitor, ursuz. Nu se poate
nega că, pentru adevărați creștini, acesta este
un chip foarte drăguț de a judeca pe eretici:
Numai puțin lapte, și bebelușul acesta ar de-
veni pe loc creștin!.. Dar mama Roza are așa
de puțin lapte!

Tuzza trebuia să se resemneze să o ducă
până la nuntă, cu acest acompaniament de țipe-
pete desnădăjduite.

Dacă n'ar fi trebuit să se mărite dânsa,
mama Roza nu ar mai fi luat de data aceasta,
un copil dela azil. Pentru Tuzza l-a luat;
pentru Tuzza plânge micuțul, pentru ca ea
să poată face dragoste. Iar dragostea are atâta
putere, încât o împiedică să aud țipetele în-
fometatului.

Logodnicul, care este hamal în port, vine
seara, după ce ese dela lucru; și dacă noaptea
e frumoasă, mama, fata și logodnicul se duc pe
platou să respire puțin, la lumina lunei; suga-
ciul rămâne singur în întuneric, în coliba în-
chisă, urlând în imitația lui de leagăn. Vecinii
il aud, plictisiți, iritați, și câteodată, de milă,
toți sunt de acord să-i dorească moartea. Dar

- în adevăr, urletele acestea neîntrerupte, îți opresc respirația în gâtlej.

Chiar purcelul este stingherit de ele; sforăie și guiță, iar găinile, înspăimântate, se adună sub vatră.

- Ce-or fi șoșotind găinele între ele?

Mai multe au fost cloști și odinioară au fost turburate adânc auzindu-se chemate de departe de câte un puișor rătăcit. Cu aripile în vânt, cu creasta înălțată, se asvârleau în toate direcțiile și nu se opreau până ce nu-l găseau. Cum se face așa dar că mama acestui copil, cu siguranță rătăcit și el, nu aleargă la chemările lui desnădăjduite?

Ce proaste sunt găinele! Ele clăcesc până și ouăle, ouate de altele, și când din ouăle acestea es pui, nici nu știu să deosebească pe cei ce s'au născut din propriile lor ouă, ci îi iubesc deopotrivă pe toți și îi cresc cu aceeași grijă. Dealtfel, ele nici nu știu că puii oamenilor nu se mulțumesc numai cu căldura maternă, ci că le mai trebuie și lapte. Dar purcelul o știe, el, care a avut nevoie de lapte și a avut lapte din belșug, fiindcă mama lui, oricât de scroafă era, îi dedea din toată inima, zi și noapte, oricât voia. Deaceea nu-și poate închipui cum cineva țipă fiindcă nu are lapte și, învărtindu-se prin coliba întunecoasă, își manifestă prin grohăituri de purcel îmbuibat, nemulțumirea lui împotriva copilului atârnat în leagăn, „retic”, pentru el deasemenea!

Hai, micuțule, lasă purcelul dolofan să doarmă, fiindcă-i somn; lasă să doarmă găinile și vecinii. Fii sigur că mama ta, Roza, ți-ar da lapte, dacă ar avea; dar nu are. Dacă mamei tale nu i-a fost milă de tine, mamei tale adevărate, cum vrei ca aceasta de acuma să te plângă? Ea are nevoie de milă pentru fiica ei. Las'o să ia aer colo sus, după teribila ei zi, plină de aspre oboseli, las'o să se bucure de mulțumirea fiicei sale îndrăgostite, care se plimbă în clarul de lună, la brațul logodnicului ei. De ai ști ce vâl luminos, țesut din rouă și răsunător de triluri argintii, întinde luna sub pașii lor! În acest farmec minunat, un nesfârșit dor de bunătate se înfiripă în inima ei și Tuzza își făgăduiește să-și adore copiii.

Hai, sărmanule micuț, fă-ți un biberon din degețelul tău mic, și suge-l, da, suge-l și adormi! Degețelul tău mic? O, Doamne! Ce-ai făcut? Degetul tău mare dela mâna stângă s'a făcut atât de gros, încât aproape nu-ți mai intră în gură: a devenit enorm acest deget, în mâna ta slabă, înțepenită și înghețată, numai el este enorm în trupușorul tău istovit. Cu degetul acesta în gură, s'ar spune că te-ai supt tu singur, cu totul, până ce nu a mai rămas decât pielea pe oasele scheletului tău. Dar cum, unde mai găsești puterea să urli așa?

Ce minune! Revenind dela clarul de lună, mama, fiica, logodnicul, găsesc în seara aceasta, în colibă, o tăcere adâncă.

— Tăcere, vă rog! recomandă mama, logodnicilor care ar mai voi să stea de vorbă în pragul uşii.

Să tăcem, da! Dar Tuzza nu-şi poate stăpâni câteva mici râsete la anumite cuvinte, pe care logodnicul i le şopteşte la ureche. Cuvinte sau sărutări? Fără lumină, te poţi înşela.

Mama Roza a intrat în căsuţă; s'a apropiat de leagăn; trage cu urechea. Tăcere. O rază de lună se întinde pe pământ ca un spectru, din umbra porţii până sub vatra unde s'au îngrămădit găinile. Unele din ele se supără şi încep să cotcodăcească. Lua-le-ar dracul! Lua-l'ar dracul şi pe bătrânul soţ, care se întoarce dela cârciumă, beat, ca de obicei, şi se împiedică de prag, încercând să ocolească pe cei doi logodnici.

Ciudat. Nici un sgomot nu trezeşte pe mititel. Şi totuşi, are somnul atât de uşor, încât chiar sborul unei muşte îl deşteaptă. Mama Roza este consternată; aprinde lampa; priveşte în leagăn, întinde cu băgare de seamă mâna spre fruntea copilăşului şi deodată scoate un strigăt.

Tuzza aleargă; iar logodnicul rămâne uimit şi incurcat în faţa uşii. Ce-i strigă mama Roza? Să vie să deslege numai decât una

din sforile care susțin colțurile leagănului? Dar pentru ce?

Hai, repede, repede! Mama Roza știe bine pentru ce! Dar tânărul, înghețat deodată de tăcerea mortală a micuțului, nu mai poate face un pas și stă în prag, privind turburat și sombru? Și atunci, mama Roza, înainte de a veni vecinii, sare pe un scaun și desleaggă sfoara, strigând Tuzzei să îmbrace micuțul cadavru.

Ce nenorocire! Ce nenorocire! S'a desfăcut sfoara, cine știe cum? S'a desfăcut, și micuțul a căzut din leagăn, și a murit! L'au găsit mort, pe jos, rece și întepenit! Ce nenorocire! Ce nenorocire!

Toată noaptea, chiar și după plecarea vecinilor atrași de țipetele ei, continuă să strige și să plângă, iar a doua zi, abea se ivesc zorile, și ea reîncepe să povestească nenorocirea, tuturor celor ce se arată în prag.

A căzut, cum asta? Micuțul cadavru nu are o rană, o vânâtaie, o sgârietură. El nu are decât o slăbiciune, care te infioară, iar la mâna stângă, degetul, degetul acela enorm!

Doctorul de morți, după vizită, pleacă, dând din umeri și strâmbându-se. Toți vecinii, într'un glas, atestă că micuțul a murit de foame.

Cât despre logodnic, s'a făcut nevăzut, deși știe în ce frământări se sbate Tuzza. Dar în schimb, iată că sosesc fără zgomot, cu buzele cusute, glaciale, mama tânărului și sora lui măritată, pentru a asista la scena Maltezului,

a micului Maltez debutant, care năvălește plin de turbare în colibă, pentru a-și lua înapoi marfa dată pe credit. Roza Marenga sbiară din rărunchi, își smulge părul, își dă cu pumnii în față și în piept, își descopere sânul pentru a arăta că mai are încă lapte; și cere milă, îndurare pentru fiica ei; să-i se dea timp până diseară cel puțin, timpul trebuincios să alerge la primar, la medicul Asistenței Publice! Fie-vă milă! Fie-vă milă!

Și ea fuge, strigând așa, cu părul despletit, cu brațele către cer, urmărită de fluerăturile și pietrele ștregarilor de pe uliță.

Toți vecinii în fierbere rămân în prag; ei înconjură pe micul Maltez, care stă de pază lângă marfa lui, pe mama și pe sora logodnicului, care vor să vadă cum se va sfârși toată istoria.

O vecină miloasă a intrat în casă; ajutată de Tuzza, care se sfârșește plângând, ea spală și îmbracă micul cadavru.

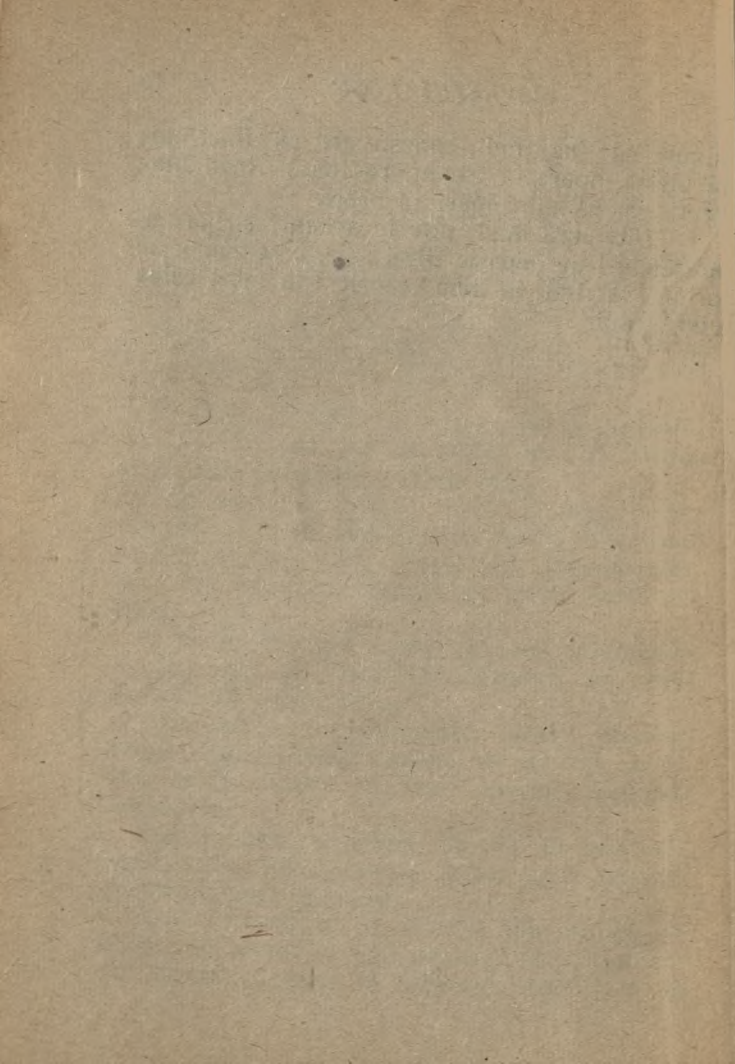
Așteptarea se prelungește, vecinii obosesc, rudele logodnicului deasemenea și toți se întorc acasă. Numai Maltezul rămâne, sentinela neclintită.

Toată lumea se adună din nou în fața ușii, când, spre seară, sosește dricul, care va duce pe micul mort la cimitir.

A și fost culcat în micuțul lui cosciug de brad și e tocmai ridicat pentru a fi pus pe carul funebru, când, în mijlocul strigătelor de

uimire ale mulțimii, amestecate cu fluerături și pietre, apare în triumf, radioasă, Roza Margareta cu un alt sugaci în brațe.

— Uite încă unul, uite încă unul! strigă ea, arătându-l de departe fiicei sale, care zâmbește printre lacrimi, în timp ce dricul ia încet calea cimitirului.

ILUSTRUL DISPĂRUT

Așezat în pat, așa ca angina lui de piept să nu-l înăbușe, cu ceafa răzimată de grămada de perne dela căpătâi, onorabilul Constanzo Ramberti, privea printre pleoapele lui umflate, pe jumătate închise, raza de soare, care, dela fereastră se întindea pe picioarele lui și aurea lâna unui șal cenușiu, cu pătrate negre.

Se privea murind; boala lui era fără leac, o știa. Incovoiându-se, își interzicea lui însu-și să privească în cameră mai departe decât marginile patului. Nu pentru a se reculege, în vederea iminentului său sfârșit, ci de teamă ca, lărgindu-și cât de puțin orizontul, vederea obiectelor din jurul lui să nu-i amintească și să-l facă să regrete legăturile, pe care le-ar mai putea întreține cu viața și pe care moartea urma să le rupă în curând.

Strâns, micșorat, în aceste limite înguste, se simțea mai în siguranță, mai la adăpost. Și,

afundându-se în contemplarea celor mai infime amănunte, a țesăturii fine a șalului său aurit de soare, el gusta încetineala minutelor, a tuturor minutelor, care-i aparțineau încă, câteva ore poate, poate o zi... două, trei zile, poate chiar — cel mult — o săptămână. Dar dacă un minut trecea atât de încet, cum va face să ducă până la capăt această nesfârșită săptămână?

Și totuși, oboseala lui nu era provocată de încetineala, cu care curgeau minutele pe șalul său de lână; era o urmare a eforturilor pe care le făcea ca să nu gândească.

La ce s'ar fi putut gândi în clipa aceea?

La moarte? Mai bine... ia te uită, ce ideie: n'ar putea încerca să-și reprezinte tot ce se va întâmpla *după*? Da, acesta era pentru dânsul, lipsit de orice încurajare religioasă, un mijloc de a întârzia neantul, de a prelungi șederea lui aci, jos.

Cu curaj, onorabilul Constanzo Ramberti, se închipui pe sine însuși după ultimă lui oră, așa cum îl vor vedea ceilalți; așa cum văzuse el atâția morți: un cadavru țepăn, pe acelaș pat, cu picioarele contractate în pantofi de lac, cu fața de ghiță și de ceară, cu mâinile de piatră, și chiar (de ce nu?) elegant în fracul lui negru, printre florile, împrăștiate pe perne și pe pat.

Luă poziția, își contractă picioarele și le privi. Simți o gădilătură la pânțece; ridică o

mână și-și netezi părul; apoi își mângăie barba roșcată, tăiată în furculiță. Iși spuse că, după moarte, această barbă va fi pieptănată iar ce-eace mai rămânea din păr îi va fi așezat cu multă grije pe craniu de către șeful secretariatului său particular, „Cavaliere” Spigula-Nonnis, care, de atâtea zile, și de atâtea nopți îl îngrijea, sărmanul om, cu cel mai afectuos devotament, nepărăsindu-l o clipă, și desperând, la picioarele patului, că nu-i poate îndulci suferințele.

Și totuși cavalerul Spigula Nonnis îl ajuta, fără să știe; îl ajuta să moară cu demnitate și filozofie. Poate că, dacă ar fi rămas singur, ar fi gemut, ar fi plâns, ar fi urlat de mânie și desnădejde; dar cu cavalerul Spigula-Nonnis, care-i spunea „Excelență”, la picioarele patului, nu se gândea nici să suspine. Privea drept în fața lui, atent, având pe buze fluturarea unui ușor surâs.

Da, prezenta acestui om trist, lung și miop, îl reținea în scenă, printr'un fir, foarte întins acum, făcându-l să-și joace rolul până la urmă. Fragilitatea acestui fir îi exaspera în fiecare clipă neliniștea și spaima lui intimă, fiindcă nu se putea împiedica să simtă vanitatea, și înspăimântătoarea inutilitate ale eforturilor, pe care le făcea, ca să se cramponeze de rolul lui: eforturi asemuitoare cu acele ale unui animal în agonie, ale insectei care, căzută în apă, se agață zadarnic de un

fir de iarbă sau de o frunză plutitoare... De câte ori nu a fost și dânsul spectatorul crud al unei asemenea drame? Vanitatea tuturor acelor lucruri, cu care umpluse golul existenței sale, îi apărea personificată în cavalerul Spigula-Nonnis. Autoritatea lui, prestigiul lui, atâtea lucruri seci, care-l părăseau, care nu mai aveau nici o valoare, dar care totuși, pe marginea prăpăstiei ce le va înghiți, mai pluteau cu oarecare consistență încă, fantome de vis, aparențe de viață, plutind puțină vreme după moarte, în jurul lui, în jurul patului, în jurul cosciugului lui...

Da, cavalerul Spigula-Nonnis îi va face ultima toaletă, îl va îmbrăca, îl va pieptăna cu o grijă afectuoasă, totuși nu fără oarecare repulsiune. El însuși, de altfel, simțea o mare repulsiune, la ideea că trupul îi va fi văzut în toată goliciunea lui, de acel om, și va fi pipăit de mâinile lui osoase și mari. Dar nu avea nici o altă persoană în jurul lui, nici cea mai mică rudă, apropiată sau depărtată. Va muri singur, așa cum a trăit; singur în această minunată vilă Castel Gandolfo, pe care o închiriasse cu speranța că două-trei luni de odihnă, în liniște, l-ar pune din nou pe picioare. Să moară... și nu avea decât patruzeci și cinci de ani!

Murea stupid, din vina lui; se omorâse murcînd; luptase cu o încăpățănare îndârjită, care-l sdrobise. Invinsese, dar în clipa triumfului,

moartea era în el, moartea, care pe furiș, pusese stăpânire, încetul cu încetul, pe corpul lui. Când se dusese să depună jurământ în fața Regelui, când primise felicitările colegilor, cu o resemnare afectată, dar radios în forul lui interior, moartea era într'însul și el nici nu bănuia. Două luni mai târziu, într'o seară, ea întinse ghiara pe neașteptate și-i cuprinse inima, lăsându-l cu gura căscată, cu capul răsturnat pe biroul lui de ministru al Lucrărilor Publice.

Cu prilejul numirii lui, toate ziarele de opoziție îl atacaseră violent, calificându-l drept „nedemn prepus al Președintelui de Consiliu”. Dar, publicând știrea morții lui, „în floarea vârstei”, probabil că vor ține seama de meritele lui, de munca lui asiduă în comisiuni, de patima unică, constantă, pentru viața publică, ce-l absorbea cu totul. Ei da! se pot acorda aceste mângăieri celor care se duc: cu atât mai mult cu cât prietenia, faimoasa protecție a Președintelui de Consiliu nu-i putuse lăsa nici cel puțin bucuria de a muri ministru. Imediat după sincopă, i se dăduse cu multă amabilitate să înțeleagă, că era oportun — să ne înțelegem, numai pentru sănătatea d-tale, nu din alt motiv — să-și părăsească portofoliul.

Așa încât chiar pentru ziarele prietene ale guvernului, moartea lui nu va fi „un adevărat doliu național”. Cu siguranță însă că va fi pentru întreaga presă un „ilustru dispărut”.

Aceasta da, fără îndoială. Se va regreta „existența prea timpuriu sfărâmată” a unui om, „care ar mai fi putut aduce țării eminente servicii”, etc... etc...

Poate că, date fiind apropierea de Roma și scurtul timp trecut dela eșirea din minister, Președintele de Consiliu, miniștrii, foștii lui colegi, sub-secretarii de Stat și un număr mare de deputați, amici ai lui, vor veni dela Roma să salute rămășițele pământești, aci, în această cameră, pe care primarul localității, pentru a se pune în evidență, o va fi transformat, cu ajutorul cavalerului Spigula-Nonnis, într'o somptuoasă capelă, cu lauri în ghiveci, cu alte plante verzi, cu flori și candelabre. El și-i închipuia intrând, toți cu pălăria în mână, având în frunte pe Președintele de Consiliu; îl vor contempla o clipă, în tăcere, palizi și și consternați, cu aceea curiozitate temperată însă de o oroare instinctivă, pe care el însuși o simțise de atâtea ori în fața unui cadavru.

Clipă solemnă, mișcătoare:

— „Săracul Ramberti!”

Apoi toți se vor retrage în camera de alături, în timp ce el va fi închis în cosciugul gata preparat.

Valdana, orașul lui natal, Valdana, care, de cincisprezece ani îl alegea deputat, Valdana, pentru care făcuse atâtea, îi va reclama desigur rămășițele pământești; primarul din Val-

dana va alerga cu doi sau trei consilieri comunali, să-i escorteze corpul...

Corpul! Dar sufletul?.. A! sufletul, plecat, sburat de mult, și ajuns cine știe unde...

Onorabilul Constanzo Ramberti încruntă sprincenele.

Căută să-și aducă aminte o veche definiție a sufletului, care-l satisfăcuse încă pe vremea când era student în filozofie la Universitate: „Sufletul este esența care, în noi, ia conștiința de noi înși-ne și de obiectele din afara noastră”. Da, așa era... era definiția unui filozof german.

Incepu să reflecteze:

„O esență?... Dar ce înseamnă o esență? Fără îndoială, ceva care există, grație căreia, fiind în viață, mă deosebesc de ceea ce voi fi tot eu, dar după moarte. E limpede! Dar esența aceasta, din adâncul cel mai adânc al eului meu, are o existență intrinsecă, sau există numai atâta vreme cât trăiesc? Două ipoteze: dacă are o existență intrinsecă și dacă nu ia conștiință, de la însă-și decât atunci când e în mine, dacă ese din mine, nu va mai avea nici o conștiință? Atunci ce va fi dânsa? Ceva ce eu nu sunt, ceva ce nici dânsa nu e atâta vreme cât locuiește în mine. Odată liberă, va fi ce-i va place să fie... dacă va mai exista. Fiindcă mai este și cealaltă ipoteză: că ea nu există decât atâta vreme cât exist eu, așa că, atunci când nu voi mai exista...

— Cavaliere, puțină apă, te rog... Cavaliere Spigula-Nonnis se desfășură în toată lungimea lui, scuturându-se din toropeala, care-l copleșise; îi întinde un pahar, întrebând:

— Excelență, cum vă mai simțiți?

Onorabilul Constanzo Ramberti bea două înghițituri de apă, zâmbește vag secretarului său, închide ochii, și suspină:

— Așa și așa...

Unde rămăsese? Aha, pleca la Valdana... Corpul lui... da, e mai bine să se ocupe numai de corpul lui. Va fi ridicat de cap și de picioare. În coșciug se află o pânză îmbibată cu o soluție de sublimat și care e menită să-i învăluie corpul. Pe urmă venea sudorul... Oh, cum se cheamă instrumentul acela, care bâzâie cu o limbă de foc albastru? Iată placa de zinc, care va fi sudată cu coșciugul, iată și capacul, care va fi înșurubat!...

Onorabilul Constanzo Ramberti nu se amuza însă rămânând în coșciug; ieșea dintr'însul și-l contempla, ca un gură-cască oarecare: oh! ce frumos sicriu de lemn de castan, în formă de liră, poleit, dat cu lac, cu mânerele aurite. Cu siguranță că înmormântarea și transportul la Valdana se vor face pe contul Statului.

Și acum, iată, coșciugul a fost ridicat; străbate camerele, coboară cam greu pe scările vilei; străbate grădina, urmat de toți parlamentarii, cu capetele goale, în urma Președin-

telui de Consiliu. Cosciugul este introdus apoi în dricul municipal, în mijlocul curiozității temătoare și respectuoase a întregii populații adunate în grabă să admire un spectacol atât de rar.

Din nou, onorabilul Ramberti își lasă sicriul în dric, și iese afară să admire carul funebru, care, urmat de întreaga mulțime, coboară încet și solemn din sat spre gară. Un vagon dintre acelea, pe care scrie „opt cai; patruzeci de oameni”, e gata preparat, cu scânduri bătute special pentru a încadra sicriul.

Onorabilul Constanzo Ramberti își revedea apoi cosciugul, scos din dric, și-l urmărea în vagonul gol și prăfuit, care la Roma va fi desigur împodobit cu toate coroanele trimise de rege și de consiliul de miniștri, de toți prietenii, și apoi — la drum!

Onorabilul Constanzo Ramberti urmări trenul cu vagonul mortuar atașat la coadă, kilometri după kilometri, până în gara Valdana, neagră de lume. Unul după altul, iată pe toți credincioșii lui prieteni, cei mai devotați, consilieri generali și municipali, unii cam stângaci în haină neagră și cu joben. Iată și pe Robertelli... pe bunul Robertelli.. care plânge și-și face loc cu coatele:

— Unde e, unde e?

Unde vrei să fie, bunul meu Robertelli? E acolo, în cosciug. Toată lumea trebuie să treacă prin el. Dar onorabilul Constanzo Ramberti

asista la această scenă, ca și când el nu ar fi fost, în realitate, în interiorul acestui cosciug, atât, atât de greu totuși, pe care cioclii primăriei, în uniformă și cu mănuși albe, îl ridică pe umeri cu atâta greutate.

El vedea... iată, pe Tonni săracul, care nu iese niciodată din casă, fără ca minutele să nu-i fie numărate de soția lui, de o gelozie feroce; chiar el era, și foarte neliniștit. Suferea, în fiecare clipă își scotea ceasul, și blestema întârzierea de o oră, pe care o avea trenul: nevasta nu va voi desigur, să creadă! Răbdare, sărmanul meu Tonni, răbdare!... Vei avea o scenă cu nevastă-ta și pe urmă vă veți împăca. Tu trăiești doar. Adu-ți aminte că în spre lumea cealaltă, nu se pleacă o singură dată. Ai vrea să se facă prietenului tău, care ți-a obținut atâtea favoruri, o înmormântare la repezeală? Lasă să fie îngropat cu pompă și solemnitate... Vezi? Iată și pe domnul prefect... Loc, loc!

— Ei, dar e și colonelul... Drace, îi se dau onoruri militare! Și toți copiii din școli, și câte drapele ale societăților locale... Ce e drept, oricât de absorbit fusese de problemele cele mai înalte ale politicii și de cele mai arzătoare chestii de economie socială, niciodată nu neglijase interesele particulare ale circumscripției sale, care mult timp va trebui să-i fie recunoscătoare pentru binefacerile lui. Poate că Valdana va da o dovadă a grațitudinii sale

printr'o placă comemorativă de marmoră, așezată în grădina publică, sau poate că va da numele lui, unei străzi sau unei pieți. Revăzu în gând, strada principală a orașului, cu drapele îndoliate:

Strada Constanzo Ramberti

Iar ferestrele erau și ele, negre de lume, în așteptarea dricului, care, tras de opt cai, acoperiți cu mantii mortuare, dispărea aproape sub grămada coroanelor. Cimitirul era acolo jos, în dosul colinei, sumbru și solitar. Căii mergeau foarte încet, ca și când ar fi vrut să-i dea timp să se bucure de supremele onoruri care i se dedeau și-i prelungeau încă puțin viața lui apusă.

Iată ce-și închipui onorabilul Constanzo Ramberti, în ajun de a muri. Puțin din greșeala lui, puțin din greșeala altora, realitatea nu corespunse tocmai închipuirii.

II.

Mai întâiu, fiindcă muri noaptea; nu se știe dacă aceasta s'a întâmplat în timpul somnului, în orice caz „Cavaliere” Spigula Nonnis, care, zdrobit de oboseală, adormise în fotoliul lui dela căpătâiul patului, nu auzi nimic. Spigula-Nonnis, trezindu-se brusc, pe la patru dimineața, și găsindu-l rece și țeapăn, rămase extraordinar de turburat, întâiu din pricina unei ciudate bâzâeli, care umplea camera, a-

poi din cauza lunei pline, care, apunând, părea că se oprise pe cer pentru a contempla mortul din pat, prin fereastra, care rămăsese din întâmplare, deschisă. Bâzâiala era a unei muște mari, pe care cavalerul, ridicându-se brusc, o deranjase din somn.

Când, în zorii zilei, Agostino Mignecca, primarul, chemat de un servitor, veni în goană, cavalerul Spigula-Nonnis îl primi cu cuvintele:

— Era lună... era lună....

„Cavaliere” Spigula Nonnis nu putea spune mai mult.

— Luna? Ce lună?

— O lună!.... O lună!...

— Da, perfect, era lună.... Acum însă, dragă domnule, trebuie trimeasă de urgență o telegramă Excelenței Sale Președintelui de Consiliu; o alta Președintelui Camerei; o alta primarului din.... Excelența Sa era deputat de....?

— De Valdana... Ah! Ce lună!

— Lasă luna în pace! Spuneam deci... și una primarului din Valdana; ceace face trei cu totul, și urgente, ca populația, alegătorii, să afle la timp, știrea aceasta rea. Știu că o să aibă multe pe capul lui, primarul acela! Grăbește-te, te rog! Trebuie deschis în mod special, biroul telegrafului. Ia cu d-ta pe guard, în numele meu. Trebuie să-l îmbrăcăm fără întârziere! Privește, cadavrul este țeapăn!

Numai printr'o adevărată minune, cavalerul

Spigula-Nonnis nu scrise în toate cele trei telegrame că era lună.

Pentru a se pune în evidență, primarul Mignecca, ar fi aranjat bucuros, o cameră mortuară cu catafalc și toate celelalte, așa ca să rămână lumea cu gura căscată. Dar... în orașelul acesta... nu găsești nimic... nici măcar un lucrător, care să-și cunoască meseria... Alergă la biserică să caute cuverturi și draperii. Dar toate erau de damasc roșu cu dungi de aur! De ar fi fost măcar negre! Luă patru candelabre aurite, urîte de te apuca groaza... Din fericire, flori și plante verzi nu lipseau: flori pe jos, flori pe pat... toată camera era plină.

Însă fracul mortului nu fu găsit în cufăr; cavalerul Spigula-Nonnis fu obligat să alerge la Roma, în micul apartament din strada Ludovisi, dar nu-l găsi nici acolo: în sfârșit fu descoperit tot în fundul cufărului... în fund de tot. Bietul om își pierduse complect capul. Oh, fiindcă era foarte îndurerat... Torente de lacrimi... Dar fracul trebui să fie desfăcut în două după cusutura din spate, (ce păcat, un frac nou, nouț!) fiindcă brațele cadavrului refuzau să se mai îndoie. Și deabea îmbrăcat, mortul fu desbrăcat și din nou îmbrăcat, fiindcă din Valdana (aceasta, tocmai cum prevăzuse onorabilul Constanzo Ramberti!) sosi o telegramă oficială, anunțând că populația, în culmea durerii, reclama în unanimitate rămă-

șițele pământești ale ilustrului ei reprezentant, pentru a le onora cu funerarii solemne. Telegrama vorbea și de o statuie, da, până și de o statuie!... se lucra în mare.... și de o piață, de piața Poștei, care urma să fie boțezată cu numele lui.

Din Roma sosi un doctor pentru a face cadavrului câteva injecții de formalină; de „deformalină” cu tot respectul, cum spunea primarul Mignecca, după suszisele injecții. Ah! unde era acea față de ceară, acea eleganță pe care visa s'o păstreze chiar și în moarte, onorabilul Constanzo Ramberti! O față unflată atâta, iată în ce fu transformat, fără nas, fără obraji, fără bărbie, fără nimic — exact un cocoloș de osânză. Atât de exact, încât cineva avu fericita inspirație să-i acopere fața cu o batistă.

Mult mai mulți prieteni, deputați, decât onorabilul Constanzo Romberti își închipuia că are, alergară a doua zi dimineață la Castel Gandolfo, împreună cu Președinții Camerei și Consiliului, cu miniștrii și subsecretarii de Stat. Veniră și câțiva senatori, dintre cei mai tineri, un pluton de ziariști și chiar și doi fotografi.

Ziua era superbă.

Acestor oameni împovărați de atâtea probleme politice și sociale, întunecați de atâtea lupte zilnice, scufundarea aceasta în azur, viziunea delicioasă a câmpiilor reînverzite, cas-

telele romane scăldate de soare, lacul și pădurile, aerul încă rece, dar prin care trecea suflul primăverii, trebuiau desigur să le dea o impresie de sărbătoare. Dar nu și-o mărturiseau; dimpotrivă, se arătau triști și gravi; poate că așa și erau; dar din pricina regretului intim de a fi cheltuit și de a continua să cheltuiască în lupte zadarnice și meschine, existența lor atât de scurtă, atât de puțin sigură, al cărei preț întreg îl simțeau abea aci, perduți în această fermecătoare desfășurare de frăgezime și aier liber...

Simțeau totuși oarecare mângăiere la gândul că ei se mai bucurau de aceste lucruri, în timp ce colegul lor nu se mai putea bucura.

Astfel, mângăiați încetul cu încetul, în cursul drumului cam lung, începură să vorbească vesel, să rătă, plini de recunoștiință pentru cinci-șase dintre ei, care, cei dintâi, aruncaseră masca de tristețe pentru a lansa câteva glume și continuau acum să amuze galeria.

Totuși, din timp în timp, ca și când în ușile compartimentelor ar fi apărut brusc capul lui Constanzo Ramberti, cuvintele vesele și râsetele încetau; toți simțeau un soi de stinghereală, de neliniște, mai ales acei care n'aveau alt motiv să se găsească acolo unde se aflau decât dorința de a face în bandă o plimbare la țară, adversarii bine cunoscuți ai lui Ramberti sau cei care-l lucrau pe la spate. Aceștia simțeau că prezența lor era o ofensă. O ofensă

pentru cine, la urma urmei? Pentru ceeace aştepta mortul, pentru ceeace aştepta acel om care nu mai putea să protesteze, şi să-i gonească, făcându-i de ruşine?

Dar bine, era sau nu era vorba de o vizită de doliu?

Da? Ei atunci, nu te duci să faci o vizită unui mort, pălăvrăgind vesel sau râzând.

Toţi aceşti colegi, prieteni sau nu, ignorau ideia pe care sărmanul Ramberti, în pragul morţii, şi-o făcuse despre vizita lor, închipuindu-şi-o fireşte conform caracterului ce trebuia să aibă: tristeţe, regrete, milă pentru dânsul; totuşi, numai prin faptul că această vizită avea loc, ei simţeau în ce chip necuviincios se desfăşură. Cât despre adversari, ei nu se puteau împedeca să nu simtă că sunt de prisos şi că săvârşeau un soi de act de violenţă împotriva mortului.

Dar eşind din gara Castel Gandolfo, toţi îşi reveniră, compunându-şi o faţă gravă şi întristată, drapându-se în solemnitatea acestui ceas de doliu, în importanţa pe care le-o acorda mulţimea respectuoasă, care se înghesuia pentru a asista la sosirea lor.

Conduşi de primarul din Mignecca şi de consilierii comunali, toţi, asudaţi, cu feţele congestionate, cu manşetele fugind din mâneci, cu cravatele lor, care se urcau pe gulerele tari, până la ceafă — miniştrii şi deputaţii porniră spre vila lui Ramberti, pe jos, cu cei

doi președinți în cap, excortați și urmați de o mulțime imensă.

Sosirea lor, intrarea lor în satul pavoazat cu drapele îndoliate, cortegiul lor, toate acestea fură, în adevăr, mult superioare celor ce-și închipuise Ramberti. Dar tocmai în clipa cea mai solemnă, când Președintele Camerei și acel al Consiliului, cu toți miniștrii, subsecretarii și deputații, și mulțimea de curioși, intrară, cu capetele goale, în camera mortuară, se întâmplă un lucru oribil. În mijlocul tăcerii acestei scene, o bolboroseală neastâmpărată, lugubră, lichidă, pornind din pânțele cadavrului, gâlgâi spre groaza și surpriza asistenților. Ce se întâmplase?

„*Digestio post mortem*” suspină, cu demnitate, în latinește, un doctor, după ce isbuti să-și stăpânească emoția.

Și toți ceilalți, dezamăgiți, priveau acest cadavru, care părea să-și fi acoperit fața cu o batistă, pentru a putea să comită, fără să roșească, o asemenea necuviință față de cele mai înalte personaje ale țării.

Când, peste trei ore, la gara din Roma, cavalerul Spigula-Nonnis văzu, cu o nesfârșită tristețe, pe toți cei ce veniseră la Castel Gandolfo, îndepărtându-se fără a arunca măcar o privire, o supremă privire de adio vagonului în care era închisă Excelența Sa, avu impresia unei trădări. Așa dar, totul se sfârșise?

Singur el rămăsese în lumina tristă și șovăitoare a zilei în agonie, urmărind din ochi manevra trenului care se disloca. După o mie de drumuri încolo și înapoi pe șinele încurcate, găsi vagonul părăsit la capătul unei linii în fund de tot, alături de un altul, pe care se și lipise o hârtie cu mențiunea: „Cosciug”.

Un acar bătrân, șchiop și astmatic, veni cu o oală cu cocă și împodobi vagonul onorabilului Ramberti cu aceeași inscripție, pe urmă plecă. Cav. Spigula-Nonnis se apropie s'o citească, fiindcă era miop; dedesubt mai citi: „8 cai; 40 de oameni”. Dădu din cap și suspină. Rămâne încă o clipă, o lungă clipă, să contemple cele două vagoane mortuare unul lângă celălalt.

Doi morți, doi oameni la capătul călătoriei lor, și care totuși, mai trebuiau să călătorească.

Ei vor rămâne acolo, singuri, toată noaptea, în mijlocul șogomotului asurzitor al trenurilor, care vin și pleacă, atinși în treacăt de graba călătorilor nocturni; ei vor rămâne acolo întinși, nemișcați, în noaptea sicriilor lor, în mijlocul neîncetatei frământări a gării. Adio! Adio!

Și cav. Spigula-Nonnis plecă deasemeni... Plecă, plin de neliniște. Totuși, pe drum cumpără ziarele de seară, și-și reveni puțin, citind lungile necroloage din pagina întâia, cu portretul ilustrului dispărut în mijloc.

Reintorcându-se acasă, se cufundă în citirea amănunțită a ziarelor și se înduioșă de aluzia pe care o făcea unul din ele, la devotamentul afectuos, la îngrijirile cu care, el, cav. Spigula-Nonnis, îndulcise ultimele zile ale onorabilului Contanzo Ramberti.

Ce păcat numai că Nonnis era tipărit cu un singur *n!* Dar se înțelegea, fără vre-o confuzie posibilă, că de dânsul era vorba!...

Reciti pasajul, care-l privea, de vre-o douăzeci de ori; apoi, când ieși pentru a se duce să mănânce în restaurantul lui obicinuit, cumpără la un chioșc zece numere din acelaș ziar, pentru a le trimite a doua zi la Novara, rudelor și prietenilor, adăugând bine înțeles, *n*-ul lipsă și însemnând pasajul cu creion albastru.

Toate ziarele aduceau mari laude onorabilului Constanzo Ramberti; regretele erau unanime, și meritele lui, zelul lui, cinstea lui erau bine scoase în relief. Intocmai cum prevăzuse onorabilul Constanzo Ramberti. Era și „floarea vârstei” și „ar mai fi putut desigur aduce țării eminente servicii”. Telegramele din Valdana vorbeau de consternarea profundă a populației la împrăștierea știrii fatale, de onorurile solemne, de neuitat, pe care orașul natal le pregătea Ilustrului său Copil; mai anunțau că primarul, o delegație a consiliului municipal, și alte distinse personaje din Val-

dana, plecaseră spre Roma de unde urmau să aducă rămășițele pământești.

Intorcându-se acasă, să se culce, pe la miezul nopții, în tăcerea străzilor pustii, în care vegheau lugubru felinarele, cav. Spigula-Nonnis se gândi din nou la cele două vagoane mortuare, care așteptau pe linia lor de garaj. Dacă cei doi morți ar fi putut măcar să-și fină de urit unul altuia, stând de vorbă, ca să le treacă timpul!

La această idee, cav. Spigula-Nonnis surâse dezolat. Cine dracu era celălalt mort și în care cimitir trebuia să ajungă? El petrecea noaptea acolo, în gară, fără a bănuși cât de puțin onoarea ce i se făcea, învecinându-l cu omul al cărui nume umplea în acea zi toată presa italiană și care mâine, urma să fie primit în triumf de un oraș întreg, care-l plângea.

Cum ar fi putut naște în creierul cavalerului Spigula-Nonnis ideea că vagonul mortuar al onorabilului Constanzo Ramberti, pe la două dimineța, din vina câtorva frânari adormiți, va fi atașat trenului care pleacă la acea oră spre Abruzzi, și că ilustrul dispărut va fi astfel sustras primirii triumfale și onorurilor solemne, pe care orașul său natal i le rezerva.

Dar onorabilul Constanzo Ramberti, om politic, ajuns la putere, deci în curent cu asemenea secrete de Stat, onorabilul Constanzo Ramberti, care cunoștea toate defectuoșitățile

serviciului de căi ferate, ar fi putut prevedea ușor o asemenea trădare. Dat fiind două vagoane mortuare în depozit într'o gară cu trafic intens, nimic mai simplu și mai elementar, decât să se expedieze unul la adresa celui-lalt și invers!

Dar închis, bătut în cuie în vagonul lui, nu putu să protesteze contra acestei nedemne confuzii, contra celor șase brute omenеști care-l smulgeau dela toate draperiile negre brodate cu argint, cu care orașul Valdana se împodobește în cursul nopții, pentru a-l primi. Și fu nevoit să călătorească în coada trenului aproape gol, care pleca spre Abruzzi și care, cu frânele lui stricate, termina distrugerea sărmanelor vagoane vechi și murdare, care-l compuneau, fu nevoit să călătorească tot restul nopții, când mai încet, când lugu-bru de repede, spre ultima locuință a celui-lalt mort, un tânăr seminarist din Avezzano, anume Feliciangiolo Scanalino.

Firește, în dimineața următoare, vagonul mortuar al seminaristului fu magnific împodobit pe cheltuiala Statului, și sub supravegherea directorului întreprinderilor de pompe funebre. Bogate draperii de catifea cu ciucuri de argint, și văluri și panglici, și palme. Pe cosciugul acoperit cu o cuvertură superbă, o singură coroană: aceea a Regelui. De o parte și de cealaltă, coroanele Președintelui Camerei și al Consiliului de miniștri. Vre-o șase-

zeci alte coroane fură așezate în vagonul următor.

Iar la orele opt și jumătate precis, în fața ochilor uimiți și încântați ale unei adevărate mulțimi de prieteni ai lui Constanzo Ramberti, Feliciangiolo Scanalino porni spre Valdana și spre onorurile supreme.

Când, pe la orele trei după amiază, trenul sosi în gara Valdana, în care se înghesuia poporul îndurerat, primarul, care întovărășise cosciugul împreună cu o delegație a consiliului comunal, fu luat de o parte, în biroul telegrafului, de către șeful de gară, palid și tremurând; sosise din Roma o telegramă secretă, anunțând schimbarea celor două vagoane mortuare. Rămășițele pământești ale onorabilului Constanzo Ramberti se aflau în gara Avezzano.

Primarul din Valdana părea petrificat.

Ce era de făcut? cu toată mulțimea care aștepta? cu tot orașul pavoazat? — Comendatore, îi sugeră încet șeful de gară, punând mâna pe inimă — nu știu decât eu și telegrafistul; la Roma și la Avezzano, deasemeni..., șeful de gară și telegrafistul. Comendatore, interesul nostru, acel al administrației căilor ferate, este să ținem afacerea secretă. Ai încredere în noi!

Cum s'ar fi putut eși altfel din acest impas? Nevinovațul seminarist Feliciangiolo Sca-

nalino fu primit în triumf de orașul Valdana; dricul lui, asemănător unui munte de flori, fu tras de opt cai; avu drept escortă, toată populația, până la cimitir; avu discursuri.

În timpul acesta, onorabilul Constanzo Ramberti pornea iar la drum, din Avezzano și călătorea într'un vagon gol și prăfuit (opt cai — 40 de oameni); sărman cadavru, trimis înapoi, zguduit de tren, în locuri atât de depărtate de acele ale adevăratului său destin!

La Valdana, sosi noaptea. Nu-l așteptau la gară, decât primarul cu patru cioclii de încredere, și, în tăcere, cu aere de contrabandiști care își trec marfa cu toată vigilența vameșilor, urcând și coborînd prin câmpuri, pe cărări ferite, abea luminându-și drumul cu o mică lampă surdă, ei îl duseră la cimitir, iar după ce-l îngropară, scoaseră un adânc suspin de ușurare.

LUMINA DIN FAȚĂ

Aceasta îi se întâmplă într'o seară de Duminică, la întoarcerea dintr'o lungă plimbare.

Tullio Buti închiriasse camera de vre-o două luni. Proprietăresele lui, doamna Bianchi, o bătrânică bună, de modă veche, și Clotildina, fiica ei, de vârstă aproape canonică, nu-l vedeau niciodată. Avea obiceiul să iasă în fiecare zi disdediminează și să nu se întoarcă de când după ce se înnopta. Știau că e atașat la ministerul de justiție; mai știau că avea titlul de avocat; atâta tot.

Nimic, în odăița mai mult strâmtă și mobilată modest, nu arăta că e locuită; s'ar fi spus că după o hotărîre luată în prealabil, și cu o tenacitate constantă, Tullio Buti voia să rămână străin în camera lui, ca într'o cameră de hotel. Firește, își orânduise rufele în scrin și atârnase în ganderob câteva costume; dar, în afară de acestea, nimic pe ziduri, nimic pe celelalte mobile, nici o cutie, nici o

carte, nici un portret; niciodată nu rămânea ceva pe masă, un plic rupt, un ziar desfăcut; niciodată nu era pe scaune cel mai neînsemnat obiect, uitat acolo, un guler, o cravată, care să arate că în acea cameră, se simțea ca la dânsul acasă.

să rămână multă vreme la ele. Inchiriaseră cu mare greutate odăița aceea mică. Mulți ve-

Bianchi, mama și fiica, se temeau că nu o neau s'o vadă, dar nimănui nu-i plăcea. La drept vorbind, nu era nici prea comodă, nici prea veselă, cu singura ei fereastră, dând pe o ulicioară strâmtă, de unde nu-i venea niciodată nici aer, nici lumină, copleșită, cum era, de casa din față, care-i acoperea tot cerul.

Mama și fiica ar fi voit să despăgubească pe acest chiriaș, atât de dorit, cu micii atenții, mici îngrijiri, închipuiseră și pregătiseră mai multe, pe vremea când îl așteptau încă: „O să-i facem așa... O să-i spunem așa...”; Clotildina în special, fata, combinase mii de amabilități încântătoare, mii de „civilități” încântătoare, cum spunea mama, o! și, negreșit, fără nici un gând ascuns, fără a inoportuna sau plictisi.

Dar era zadarnic: el nu se arăta niciodată.

Poate că dacă ar fi știut, ele ar fi înțeles numaidecât că temerile lor nu aveau nici o bază. Odăița aceasta, tristă, întunecată, copleșită de casa din față, se potrivea cu firea locatarului ei.

Pe stradă, Tullio Buti mergea întotdeauna singur, chiar și fără cei doi tovarăși ai celor mai cumpliți singuratici: țigara și bastonul. Cu mâinile înfundate în buzunarele pardesiului, cu capul între umeri, cu sprâncenele încruntate, cu pălăria trasă pe nas, Tullio Buti părea să aibă mare pică pe viață.

La birou, nu schimba niciodată un cuvânt cu nici unul din colegii lui, care nu hotărâseră încă dacă-i se potrivește mai bine porecla de bufniță sau cea de urs.

Nimenea nu-l văzuse vreodată, intrând seara în cafenea; în schimb, mulți îl zăriseră fugind de străzile mai frecventate, mai luminate, pentru a se pierde în umbra lungilor străzi pustii din cartierele de sus, depărtându-se regulat de zid, pentru a ocoli cercul de lumină, pe care-l aruncă felinarele pe trotuare.

Nici un gest involuntar, nici cea mai neînsemnată contractare a trăsăturilor feței lui, nici o mișcare din ochi sau din buze, care să trădeze vreodată gândurile ce păreau să-l absoarbă, sau durerea neagră în care părea cufundat. Dar durerea aceasta secretă, gândurile triste care-i se frământau sub frunte, erau imprimăte pe întreaga lui fizionomie. Catastrofa sufletului lui, se citea limpede în fixitatea neliniștită a ochilor clari, pătrunzători, în paloarea feței slăbite, în decolorarea precoce a bărbii dese și inculte.

Tullio Butti nu scria și nu primea niciodată

scrisori; nu citea gazete; orice s'ar fi petrecut pe uliță, atrăgând curiozitatea mulțimii, el nu se uita și nu se oprea niciodată, pentru a-și da seama de ce se întâmplă; și dacă, uneori, îl surprindea ploaia, el continua să meargă cu acelaș pas, ca și când nimic n'ar fi intervenit.

Nu se știa ce face în viață. Poate că nici el singur n'o știa. Indura viața... Nici nu bănuia poate, că viața se poate îndura și în alt chip și că trăind altfel, se poate simți mai puțin povara plictiselii și tristeții.

Nu avusese copilărie; nu fusese nici tânăr, nu, niciodată. Scenele sălbatice, la care asistase din cea mai fragedă vârstă, la dânsul acasă, provocate de brutalitatea și tirania feroce a tatălui lui, ucisese în el, toți germeii vieții.

După moartea mamei sale, asasinată încă de tânără de crudele apucături ale soțului ei, familia se risipise: una din surorile lui se făcuse călugăriță; fratele lui plecă în America, el însuși părăsi casa și începu să rătăcească în lume; cu prețul unor neînchipuite străduințe, isbutise să se ridice la situația, pe care o avea.

Acum, nu mai suferea. Părea că suferă: în realitate chiar și simțul durerii se atrofiase în el. Părea mereu adâncit în gânduri chinuitoare, dar nu, nici nu mai gândea. Spiritul lui era ca pierdut într'un soi de spaimă

întunecată, de care nu era conștient, abia conștient, decât atunci când simțea un soi de inec în gâtlej. Când umbla seara pe străzi singuratic, număra felinarele; nimic altceva; sau își privea umbra; sau încă asculta sgomotul pașilor lui; câte-odată se oprea în fața grădinilor vilelor și contempla chiparoșii închiși și întunecați ca dânsul, mai nocturni decât noaptea.

În Duminica aceea, obosit de o lungă plimbare, pe via Appia, se hotărî ca, împotriva obiceiului, să se întoarcă acasă. Era prea de vreme pentru cină. Mai bine să aștepte în camera lui ca ziua să moară și să vie ora mesei.

Pentru Bianchi, mamă și fiică, fu o surpriză agreabilă. O, Clotilda bătea din palme! Care din toate micile atenții combinate, care din amabilitățile și „civilitățile” proaspete, trebuia să-i se facă întâiu? Conciliabul între mamă și fiică; dar deodată Clotilda bate din picior și-și lovește fruntea cu palma! Doamne, dar lampa, lampa! Primul lucru era să-i ducă lampa cea bună, pusă special de o parte, o lampă de porțelan cu un glob mat. O aprinse și bătu discret la ușa chiriașului. Tremura de emoție, încât globul mișcându-se, lovea sticla care risca să se afume....

— Imi dați voie.... Lampa...

— Nu, mulțumesc, — răspunse Buti din-năuntru — voiu pleca numaidecât!..

Fata bătrână se strâmbă puțin, plecând o-

chii, ca și când chiriașul ar fi putut s'o vadă, și stăru:

— Știți... o am aci gata preparată.... Ca să nu stați pe întuneric!

Buti repetă aspru:

— Nu, mulțumesc!

Era pe canapeluța de lângă masă, și deschidea mari ochii lui dilatați în umbra, care se îngroșa din ce în ce în odăiță, în timp ce la fereastră agoniza, atât de tristă, suprema claritate crepusculară.

Cât timp rămase așa, nemișcat, cu ochii mari deschiși, fără gânduri, uitând de întunecimea, care-l îngropase?

Deodată, se făcu lumină...

Uimit, privi în jurul lui. Da, camera lui se luminase pe neașteptate; se umpluse cu o lumină calmă, dulce ca o răsuflare misterioasă. Ce era asta? Ce se întâmpla?

A, uite... lumina din față. În clipa aceea, se aprinsese o lampă în casa din față: suflul unei vieți străine venea să împrăstie tenebrele, golul, pustiul existenței sale.

Câtăva vreme contemplă această lumină ca pe un lucru miraculos și o neliniște intensă îl sugrumă când observă cu câtă suavitate lumina se răspândea pe pat, pe zid și chiar pe mâinile lui palide uitate pe masă. Din această neliniște, răsări amintirea căminului distrus, a copilăriei lui tiranizate, a mamei sale: era pentru dânsul ca lumina unor zori de zi, unor

zori de zi îndepărtați, care-i luminau noaptea din suflet.

Se sculă, se duse la fereastră, și, pe furis, din dosul geamurilor, se uită acolo, în casa din față, prin fereastra din care-i venea lumina.

Văzu o mică familie reunită la masă: cei trei copii și tatăl ședeau jos; mama încă în picioare, îi servea, și căuta — așa înțelese el după gesturi — să înfrâneze nerăbdarea celor doi copii mai mari, care se suceau pe scaune și agitau lingurile. Cel mai mic întindea gâtul, învârtind la dreapta și la stânga căpșorul lui blond: evident, nodul, șervetului era prea strâns; dar dacă mama nu s'ar fi grăbit să-i dea supa, nici el n'ar fi simțit neplăcerea acestui nod prea strâns. Și iată, în adevăr, iată: o, cu ce lăcomie mânca! Toată lingura îi dispărea în gură. Și tatăl, pierdut în aburii care se ridicau din farfurie, râdea. Acum se așează și mama, tocmai în față... Tullio Buti bătu instinctiv în retragere; așezându-se, mama privise spre fereastra lui; dar se gândi că, la adăpostul întunericului, nu o să poată fi văzut; și rămase la geam, asistând la cina micii familii și uitând cu desăvârșire pe a sa.

Din ziua aceea, în fiecare seară, eșind dela birou, în loc de a întreprinde lungile lui plimbări solitare, lua drumul locuinței; în fiecare seară, aștepta ca în mijlocul întunecimii ca-

merei sale, lampa din față să deștepte o dulce lumină de zori; și stetea acolo, în dosul geamurilor, ca un cerșetor, savurând cu o infinită neliniște, acea dulce și prețioasă intimitate, acel confort familiar, de care ceilalți se bucurau, de care se bucurase și dânsul, când fusese copil, în unele seri, când mama lui... mama lui... ca și aceasta... Și plângea.

Da. Lumina din față făcu o adevărată minune. Spaima întunecată, în care sufletul lui se perduse atâția ani, fu împrăștiată de această dulce lumină.

Dar Tulio Buti nu se gândea la ciudatele bănueli, pe care aceste ședințe în întuneric le făceau să incolțească în mintea proprietăresei și a fiicei sale.

De două ori încă, Clotildina îi mai oferise lampa; zadarnic. Dacă cel puțin ar fi aprins lumânarea! Dar nu, nici atâta.

Oare era suferind? Clotildina îndrăzni să-l întrebe, cu o voce tândră, prin ușă, când veni a două oară cu lampa. El îi răspunse:

— Nu, mă simt foarte bine așa... La urma urmei... Doamne Dumnezeule, e foarte scuza-bil... Clotildina îl spionă prin gaura cheei, și, spre marea ei mirare, văzu și dânsa în odăița chiriașului lumina, care venea dela casa din față, tocmai dela etajul locuit de familia Maxi, iar pe chiriaș îl văzu, în picioare, lângă fereastră, privind în casă, la Maxi...

Clotildina alergase atunci în goană mare la maică-sa, să-i anunțe marea noutate:

— Este îndrăgostit de Margareta! De Margareta Maxi! Indrăgostit!

După câteva zile, pe când Tullio Buti se afla la pândă, văzu cu surprindere, în camera din față, unde familia era pe cale să cineze — dar în seara aceea, tatăl lipsea — văzu intrând pe bătrâna lui proprietară împreună cu fiica ei, primite ca vechi prietene. La un moment dat, Tullio Buti sări înapoi dela fereastră, turburat, găfâind.

Mămița și cei trei copii ridicaseră deodată ochii spre fereastra lui. Fără îndoială, cele două femei vorbeau despre el.

Și apoi? Apoi totul se va sfârși! Măine seara, mama sau tata, știind că el stă ascuns în întunericul camerei lui, va închide obloanele; așa dar de mâine nu-i va mai veni poate această lumină, din care trăia, această lumină, care era voluptatea lui inocentă, reîntărirea lui.

Dar nu se întâmplă așa.

Chiar în aceeași seară, când lumina din față se stinse și când, adâncit în întuneric, după ce așteptase puțin ca familia să se culce, deschise cu băgare de seamă fereastra ca să împrespăteze aerul; văzu că și fereastra din față era deschisă, iar, puțin după aceea (avu în umbră o tresărire, ca de teroare) văzu apă-

rând la geam femeia, făcută poate curioasă de cele ce-i povestise Bianchi, mamă și fiică.

Foarte înalte, cele două clădiri care-și deschideau una în fața celeilalte, ochii ferestrelor, la o atât de mică distanță, nu lăsau să se vadă nici o panglică limpede de cer, nici una întunecată, de pământ, în această ulicioară închisă, la capăt, cu un grilaj.

Ea nu putea să fie la fereastră decât pentru el, și, cu siguranță, fiindcă observase că și el stetea la fereastră lui, în întuneric.

În întuneric, abea se puteau ghici. Dar el știa de mult că era frumoasă; îi cunoștea toată grația gesturilor ei, sclipirile ochilor ei negrii, zâmbetele buzelor ei roșii.

Totuși, de data aceasta, din cauza surprizei care-l turbura și-i tăia respirația cu o înfiorare de neliniște, simți mai mult un fel de durere, și trebui să facă o mare efortare asupra lui însuși, ca să nu închidă fereastră, ca s'o aștepte pe ea să închidă întâi.

Visul de pace, de iubire, de dulce intimitate prețioasă, pe care-l construisese în jurul acestei familii, se prăbușea, fiindcă în umbră, pe furiș, femeia aceea stetea la fereastră pentru un străin... Dar străinul acesta, nu era oare el? Înainte de a se retrage, înainte de a închide fereastră, ea murmură:

— Bunăseara!

Ce-or fi spus pe seama lui celelalte două femei, încât să aprindă în așa chip curiozi-

tatea acesteia din urmă? Ce ciudată și puternică atracție exercitase asupra ei, misterul vieții lui închise, de vreme ce numaidecât, și-a lăsat copii și a venit spre dânsul, ca să-i țină oarecum de urât?

Da, unul în fața celuilalt, cu toate că evitaseră să se privească și se prefăcuseră a fi la fereastră fără nici un scop precis, amândoi, amândoi, — el era sigur de asta — vibraseră în acelaș fior de așteptare, de așteptare a necunoscutului; amândoi, atât de aproape unul de celălalt, înebuniți de această vrajă, care lucrase în umbră.

Când, foarte târziu, închise și el fereastra, avea siguranța că a doua zi, de îndată ce se va stinge lumina, ea va reveni la fereastră, pentru el. Și așa se și întâmplă...

Din ziua aceea, Tullio Buti nu mai așteaptă, în odăița lui, lumina casei din față; ci dimpotrivă, așteaptă cu nerăbdare ca această lumină să se stingă.

Patima iubirii, pe care o ignora, se năpusti hrăpăreață, nemiloasă, asupra inimei acestui om, ținut atâta vreme la marginea vieții; aceeași patimă copleși și pe femeie, o desrădăcină, și o târâ ca într'un vârtej.

În ziua în care Buti se mută din odăița femeilor Bianchi, făcu explozie ca o bombă știrea că doamna dela etajul al treilea al casei din față, d-na Maxi, și-a părăsit soțul și cei trei copii.

Odăița, care adăpostise vre-o patru luni, pe Buti, rămase goală; și multe săptămâni nu se mai aprinse lumina în camera din față, în care familia, în fiecare seară, se aduna la cină.

Pe urmă lumina reapăru asupra unei mese triste, în jurul căreia, tatăl zdrobit de nenorocirea lui, privea fețele consternate ale copiilor, care nu îndrăzneau să întoarcă ochii spre ușa pe care mama lor intra în fiecare seară cu supa fumegândă.

Și această lumină, reapărând deasupra mesei triste, începu din nou să lumineze dulce și odăița din față, odăița pustie.

De ce a trebuit Tullio Buti, și amanta lui, să-și aducă aminte de ea, câteva luni după cruda lor nebunie?

Intr'o seară, Bianchi, mama și fiica speriate, văzură apărând, scos din fire, spasmodic, pe bizarul lor fost chiriaș. Ce voia? Odăița, dacă nu era încă închiriată! Nu, nu pentru el, nu pentru a locui în ea! Pentru a veni o oră, în ascuns, sau măcar câteva minute în fiecare seară. Ah! Fie-vă milă, fie-vă milă de acea sărmană mamă, care de departe, fără a fi văzută, voia să-și revadă copiii!

Toate precauțiunile vor fi luate, se vor deghiza, dacă e nevoie; se vor folosi în fiecare seară de clipa în care scara rămâne pustie; ar plăti, de două, de trei ori mai multă chirie pentru aceste câteva minute!...

Nu, femeile Bianchi, nu voră să consimtă;

însă, până în ziua când camera se va inchiria permiseră ca din timp în timp... și, firește, fără ca să știe cineva... din timp în timp...

A doua zi, pe furiș, ca doi hoți, veniră. Intrară istoviți, în noaptea micii camere, și așteptară ca lampa din față să trezească lumina revărsatului de zori.

Așa, de departe, lumina aceasta trebuia să le dea viață.

Iat-o, în sfârșit!

Dar la început Tullio Buti nu putu s'o suporte. Cât de rece, bănuitoare, rea, spectrală, îi se părea acum această lumină! Dânsa dimpotrivă, o sorbi, lacomă, cu hohote de plâns care-i horcăiau în gâtlej; se năpusti spre fereastră, sdrobindu-și buzele cu batista. Micuții ei... micuții ei... micuții ei... acolo.. uite-i... la masă.... fără să știe!

El se repezi s'o sprijine, și amândoi îmbrățișați rămaseră pe loc, încrămeniți, la pândă.

PE DEASUPRA ȘI DEDESUPT

Se urcaseră pe furiș, pe scara mică de lemn, întunecată și dreaptă, fără sgomot și fără să vorbească.

Profesorul Carmelo Sabato — scurt, gras și chel — ducea în brațe, ca pe un copil înfășat, un „fiasco” mare de vin. Profesorul Lamella, fostul lui elev, avea două sticle de bere, în fiecare mână.

De peste o oră, pe înalta terasă de pe acoperiș, construită între coșuri de sobă și țevi de apă, sub scânteierea masivă și continuă a nenumăratelor stele care găureau cerul fără a izbuti să împrăștie tenebrele nopții, făceau filozofie.

Și beau.

Profesorul Sabato, vin; vin, până ce-o crăpa, puțin îi pasă! Profesorul Lamella, bere; el nu ține să moară.

De multă vreme, nici un sgomot nu mai venea din casele și străzile orașului. Din când în când, se auzea numai câte un îndepărtat huriit de trăsură.

Noaptea era caldă și grea; profesorul Carnulo Sabato începuse prin a-și desface cravata și a-și desbutona gulerul; apoi își deschisese vesta, își desfăcuse cămașa pe pieptul lui, și, înfârșit, cu toate protestările lui Lamella: „Dragă maestre, o să răcești”, își scosesese haina și suspinând adânc, o îndoise și-o pusese bine pe banca joasă de lemn, cu picioarele desfăcute întinse de o parte și de cealaltă a unei mese rustice, putrezite de ploii și de frig.

Capul lui roș și chel se legăna de pe un umăr pe celălalt; sub sprincenile groase, ochii lui turburi cu vine roșii erau pe jumătate închiși; vorbea cu un glas voalat, șovăitor, târâgânat, ca un om care geme în vis:

— Micul meu Enrico, scumpul meu Enrico, imi faci rău... Te asiguri îmi faci rău, foarte rău...

Lamella, mic, blond, slab, de o extraordinară nervozitate, era culcat într'un soi de hamac atârnat cu un capăt de un inel fixat în zidul terasei, iar cu celălalt capăt de două bare de fier din balustradă. Intinzând mâna, putea să atingă sticla de pe jos; dar aproape întotdeauna, puneă mâna pe cea goală și se enervă grozav, în sfârșit, furios, îi dădu una cu dosul palmei și sticla începu să fugă la

vale, spre marea spaimă, spre teroarea bătrânului Sabato, care se aruncă pe jos; și alergă în patru labe pentru a opri sticla, gemând pe un ton necăjit:

— Te rog... te rog.... ai înebunit? Jos o să creadă că tună!

Când vorbea, Lamella era convulsionat. Nu putea să stea liniștit o clipă. Se contracta, se destindea, dădea în aier lovituri de pumn și lovituri de picioare.

— Sunt convins, scumpe măestre, că-ți fac rău, dar ți-l fac dinadins. Trebuie să te vindeci! Vreau să te ridic iar! Și-ți repet că ideile d-tale sunt demodate, demodate, demodate.. Gândește-te bine și-mi vei da dreptate.

— Micul meu Enric, dragul meu Enric, nu sunt idei — implora Sabato, cu vocea lui șovăitoare și plângăreață. Au fost poate idei, altădată! Azi, este un sentiment, este o nevoie pentru mine, copilul meu; ca și vinul... o nevoie...

— Ei tocmai, și eu îți demonstrez că e stupid, — urmă celălalt. Îți suprim vinul și atunci îți schimb sentimentele.

— Imi faci rău...

— Îți fac bine! Ascultă-mă. D-ta spui: privesc stelele, nu-i așa? Nu, d-ta spui: contemplanu... e mai nobil. Așa dar: contemplanu stelele și simt imediat infinita noastră micime! Vezi că mai știi încă să vorbești bine! Imi

aduc aminte că vorbeai foarte bine și pe când îți făceai cursurile.

Ce devine pământul, te întrebi d-ta, omul, toate gloriile, toate măririle noastre? Nu-i așa? Asta e?

Profesorul Sabato dădu de mai multe ori din capul lui mare, ras. Una din mâinile sale zăcea ca moartă pe bancă; cu cealaltă, sub cămașă, își scormonea blana ca de urs, care-i creștea pe piept.

Lamella reluă cu vioiciune:

— Și asta ți se pare serios, scumpe maestre? Mă rog. Dacă omul poate înțelege și concepe infinita lui micime ce înseamnă asta? Aceasta înseamnă că înțelege și concepe infinita grandoare a universului! Și atunci cum poți spune despre om, că e mic?

— Mic... mic.... mic... repeta profesorul Sabato și vocea lui părea că vine din infinite depărtări.

Lamella reluă, din ce în ce mai furios.

— Glumești! Mic? Dar trebuie negreșit, înțelegi, trebuie să existe și în mine ceva din acest infinit. Altfel, nu aș putea avea noțiunea lui; nu aș putea avea noțiunea lui așa cum nu o are, să zicem, gheata sau pălăria mea. Ceva din acest infinit, da, care, dacă-l fixează... așa... cu ochii în stele... se deschide deodată și devine, ca nimic, imensitatea spațiilor în care se rostogolesc lumi, a căror formidabilă grandoare o simt și o înțeleg. Dar această gran-

doare cui aparține? Mie, dragă maestre! Fiindcă este un sentiment, care trăiește în mine! Atunci cum poți spune că omul este mic, de vreme ce conține în el atâta grandoare?

Un strigăt curios și neașteptat — zrrr — sparse adâncă tăcere, care urmase ultimei întrebări a lui Lamella. El tresări:

— Cum? Ce spui?

Dar văzu pe Sabato nemișcat, ca mort, cu fruntea răzimată de marginea mesei.

Țipătul unui liliac, fără îndoială.

În această atitudine, în mai multe rânduri, după ultimele cuvinte ale lui Lamella, profesorul Carmelo Sabato gemu:

— Mă omori... mă omori...

Dar deodată, o idee îl luminează, ridică mâniș capul și strigă fostului lui elev:

— A! Așa raționezi tu? Te oprești aici? Dar urmează-ți raționamentul, dar'ar dracul într'însul! Ce înseamnă toate cele ce-mi povestești? Aceasta înseamnă cel mult că mărirea omului rezidă în sentimentul infinitei sale mici! Aceasta înseamnă că omul nu e mare decât când se simte și se vede mic de tot, față de infinit, și că nu-i nici odată așa de mic decât tocmai atunci când se crede mare! Iată ce înseamnă toate acestea! Ce încurajare, ce mângâiere poți să tragi tu din faptul că omul este condamnat aci, pe pământ, la această atroce desnădejde: să vadă mare ceeace

e mic — toate lucrurile depe pământ — și să vadă mic tot ce e mare — stelele?

Apucă furios „fiasco”-ul de vin și bău două pahare, unul după altul, ca și când le-ar fi meritat și ar fi achiziționat dreptul incontestabil de a le turna pe gât, prin cele ce spusese.

— Dar ce are aface? Ce legătură are cu toată chestia? strigă Lamella, gesticulând cu mâinile și picioarele, ca și când ar fi vrut să se asvârle asupra profesorului. — Intărire? Mângâiere? Asta cauți, știu! Ai nevoie să te vezi, să te știi mic...

— Mic, exact... mic, mic....

— Mic, în mijlocul micimilor și meschinărilor...

— Da.. tocmai...

— Locuind pe un atom infinitesimal al spațiului.

— Da, da... infinitesimal.

— Dar toate acestea pentru ce? Ca să poți continua, fără remușcări, să te abrutizezi să putrezești așa, pe loc!...

Profesorul Sabato nu răspunse: dusesese din nou la gură paharul, care-i tremura în mână. Făcu semn că da, din capul lui mare, fără a se opri din băut.

— Nu ți-e rușine! Nu ți-e rușine! urlă Lamella. Dacă viața are în ea, dacă omul are în el, nenorocirea, pe care o pretinzi d-ta, apoi datoria noastră este s'o suportăm nobil. Stelele sunt mari, eu sunt mic, prin urmare, mă

îmbăt, nu-i așa? Iată logica d-tale. Dar stelele sunt mici, pricepi d-ta, sunt mici numai fiindcă nu le concepi d-ta mari: așa dar, în d-ta rezidă mărimea și măsura mărimii! Și dacă nu ești atât de mare pentru a concepe mari lucrurile care sunt în aparență mici, ca stelele, de ce vrei d-ta să vezi mici și meschine lucrurile, care tuturor par mari și glorioase? Care par așa și sunt așa, dragă maestre! Nu, nu e mic omul, care le-a făcut, omul care are aci, în pieptul lui, în el, grandoarea stelelor, acest infinit, această eternitate a cerurilor, sufletul universului nemuritor... Ce faci? Ah, plângi? Înțeleg! Te ai și îmbăt, dragă maestre!

Lamella sări din hamac și se aplecă asupra profesorului Sabato, care, răzimat de zid, era sguduit de hohote de plâns și de sughițuri, care, unul după altul, se ridicau din fundul măruntaielor, duhnind a vin.

— Deajuns, deajuns, pentru D-zeu! îi striga Lamella. Mă înfurii, fiindcă mi-e milă de d-ta! om cu inteligența și știința d-tale, să ajungă în halul acesta, ce rușine! Ai un suflet, un suflet, un suflet... Imi aduc aminte de sufletul d-tale, nobil, înflăcărat pentru bine, da, mi-l amintesc.

— Te rog... te rog... gemea, implora profesorul Carmelo Sabato, micul meu Enric, scumpul meu Enric... te rog, nu-mi spune că am un suflet nemuritor! Afară, afară din mine! Da,

iată ce spun eu: acest suflet nemuritor este în afara noastră... Tu îl poți respira, fiindcă tu nu ești corupt încă... Tu îl respiri ca aerul, tu îl simți în tine... În unele zile mai mult, în altele mai puțin... Iată ce spun eu! Este în afara noastră... Fie-ți milă, lasă afară acest suflet nemuritor... Eu, nu-l vreau, nu... M'am compromis special ca să nu-l mai respir... Mă umplu cu vin, fiindcă nu vreau, nu vreau să-l mai simt în mine... ți-l las d-tale... Simte-l d-ta. Eu nu mai pot, nu mai pot...

În clipa aceasta, o voce dulce se auzi la capătul terasei:

— Domnule...

Lamella se întoarse. În cadrul negru al ușei mici, aripile largi ale bonetului unei surori de caritate făceau o pată albă.

Tânărul profesor alergă, vorbi încet cu sora, apoi ambii, apropiindu-se încet de bețiv, îl luară fiecare de câte un braț, pentru a-l pune în picioare.

Profesorul Carmelo Sabato, cu cămașa desfăcută, cu capul tremurător, cu fața inundată de lacrimi, privi pe Lamella, apoi pe sora de caritate, surprins, uluit de aceste îngrijiri tăcute; fără să sufle o vorbă, se lăsă dus pe scară.

Scoborârea, pe scara strâmtă și dreaptă, de lemn, fu cam anevoioasă. Lamella mergea în frunte suportând aproape întreaga povară a acestei mese, care se abandona; sora, la urmă,

se încovoia pentru a reține povara, cu toată forța brațelor ei.

Însfârșit, susținându-l de subsiori, îl introduseră, după ce traversară două camere mici și întunecoase, în odaia din fund, luminată de două făclii, arzând pe două noptiere, care flancau un pat mare de două persoane.

Teapăn, cu brațele încrucișate, cadavrul soției profesorului era întins pe pat. Figura era aspră, severă, mai lividă încă din pricina reflexului făcliilor pe tavanul jos și greu al odăii.

O a doua soră îngenunchiată la capătul patului, se ruga cu mâinile împreunate.

Profesorul Carmelo Sabato, încă sprijinit de subsiori, găfâind, privi o clipă moarta, incremenit în tăcere, apoi întorcându-se spre Lamella, ca și când i-ar fi pus o întrebare:

— A?

Sora, fără mânie, cu o umilință tristă și răbdătoare, îi făcu semn să îngenuncheze, ca ea.

— Sufletul, ei? sfârși prin a spune Sabato, înfiorându-se, sufletul nemuritor, ei?

— Domnule, imploră cealaltă soră, care era mai în vârstă.

— A? Da, da... numaidecât, spuse înspăimântat, profesorul Carmelo Sabato, lăsându-se să cadă, nu fără oarecare greutate, în genunchi.

Căzu cu fața la pământ și rămase o clipă așă, lovindu-și pieptul cu pumnii. Dar deodată,

din gura lui, care atingea podeaua, isbucni, pe un ton supraacut și fals în acelaș timp, refrenul unui cântec francez:

„Mets-la dans l'trou, mets-la dans l'trou...”
 urmat de un sughit de răs: hi, hi, hi...

Cele două surori de caritate se întoarseră, cuprinse de oroare; Lamella se aplecă imediat, îl ridică dela pământ și-l târă într'o cameră de alături; îl așează pe un scaun, și, sguduindu-l brutal, îi strigă de mai multe ori:

— Tăcere... Tăcere...

— Da, sufletul — spunea bețivul, găfăind — și el... sufletul... imensitatea... imensitatea spațiilor, în care se rostogolesc lumi, lumi...

— Tăcere! continua Lamella să-i strige cu vocea înăbușită și sguduindu-l mereu, tăcere!

Sabato, atunci, încercă să se scoale în picioare pentru a protesta împotriva violenței la care era supus; dar nu putu, și se mulțumi să ridice numai un braț, strigând:

— Două fiice... asta... asta mi-a aruncat două fiice în brațele desfrăului... două fiice!

Surorile de caritate alergară, conjurându-l să se liniștească, să tacă, să erte; își reveni din nou; începu să facă „da” cu capul, încercă să plângă; însfârșit, lacrimile isbucniră, mai întâi întovărășite de un horcăit al gâtlejului apoi de hohote din ce în ce mai grele. Incet, incet, la îndemnul surorilor, se liniști; și, fără a se mai gândi că-și lăsase haina pe terasă,

incepu să scotocească buzunarele inexistente ale cămășii.

— Ce cauți? îl întrebă Lamella.

Fixând cu o privire rătăcită pe fostul său elev și pe cele două surori de caritate, el răspunse:

— Mi-au scris... amândouă... voiau să-ș' vadă mama... mi-au scris...

Inchise pe jumătate ochii, și respiră lung, cu deliciu, făcând și un gest expresiv cu mâna:

— Ce parfum... ce parfum... Laurette îmi scrie din Torino... cealaltă din Genova...

Intinse mâna și luă pe Lamella de braț...

— Cealaltă... aceea pe care voiai s'o iei de nevastă!

Lamella se întunecă.

— Jeanette... Nenette, da... acum o chiamă Celia... Ah! Ah! Ah! Celia Bouton... Și tu voiai s'o iei de nevastă!

— Taci, taci! sbieră Lamella, scrâșnind de furie și indignare.

De frică, Sabato își ascunse capul între umeri, dar, aruncând o privire șireată fostului său elev, mai adaugă:

— Ai dreptate, da, mare dreptate... Micul meu Enric... nu-mi face rău... ai dreptate... Ai auzit-o la Olympia? „Mets-la dans l'trou, mets-la dans l'trou...”

Cele două surori de caritate ridicară mâinile, ca și când ar fi vrut să-și astupe urechile, cu figura plină de compătimire; rein-

trară în camera mortuară, închizând ușa după ele.

Ingenunchiate din nou la picioarele patului, ele mai auziră multă vreme pe cei doi bărbați certându-se pe întuneric.

— Iți interzic să-mi amintești aceste lucruri! strigă tânărul.

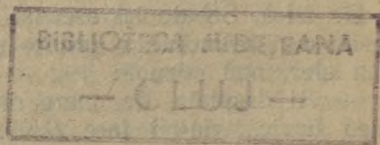
— Du-te de te uită la stele... du-te de te uită la stele! spunea celălalt.

— Ești un caraghios!

— Da... și nu știi? Nenette mi-a.... mi-a trimis și ceva bani... și eu nu i-am trimis înapoi, a! nu! n'ai nici o grijă! M'am dus la poștă am încasat mandatul și...

— Și?...

— Și cu banii ei, am cumpărat bere pentru tine, idealistule...

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Prefața	3
Livretul roșu	7
Ilustrul dispărut	21
Lumina din față	45
Pe deasupra și dedesupt	59

APARUT:

1. — M. Sadoveanu: *Războiul Balcanic.*
2. — I. Agârbiceanu: *Diavolul.*
3. — P. I. Jouve: *Spitalul.*
4. — Gérard de Nerval: *Mâna vrăjită*
5. — Oscar Wilde: *Crima Lordului Arthur Savile*
6. — A. de Herz: *Șeful Gării.*
7. — Gleb Uspenski: *Lăcustele.*
8. — Gala Galaction: *Toamne de Odinioară.*
9. — Edgar Poe: *Fantezii humoristice.*
10. — Rémy de Gourmont: *Secretul lui Don Juan.*
11. — Gh. Brăescu: *Nuvele.*
12. — G. Galaction: *Viața lui M. Eminescu.*
13. — H. de Balzac: *Adio.*
14. — Albert Samain: *Xanthis sau vitrina sentimentală.*
15. — H. Sanielevici: *La Montmorency.*
16. — Blasco Ibanez: *Imprumutul Răposatei.*
17. — Anatole France: *Domnișoara Roxana.*
18. — Anton Bacalbașa: *Din viața militară. Poeme.*
19. — Ștefan Petică: *Poeme.*
20. — Bojena Niemțova: *Zina apelor.*
21. — Ion Dongorozi: *Surpriză...*
22. — Sandu Teleajen: *Poveștile lui Hinu Ion.*
23. — Jach London: *Omul cu obrazu 'ncrustat.*
24. — I. Ciocârlan: *Flămânzii.*
25. — Eug. Boureanu: *Lupii.*
26. — J.-H. Rosny: *O sărutare.*
27. — Al. Ciura: *Homunculus.*
28. — Leon Tolstoi: *Viața mea.*
29. — N. Batzaria: *Prima turcoaică.*
30. — J. Jaurès: *Patru cuvântări.*
31. — Hanns Heinz Ewers: *Păiașenul.*
32. — Goethe: *Faust.*
33. — Ioan Petrovici: *Aminările unui băiat de familie.*
34. — Thomas Mann: *Tristan.*
35. — Natalia Negru: *Amazoana.*
36. — Joseph Conrad: *Laguna.*
37. — I. Vinea: *Desoăntecul.*
38. — Anatole France: *Crainquebille.*
39. — Holger Drachman: *Povestiri din Danemarca.*
40. — H. Sanielevici: *In tren.*
41. — Henri de Régnier: *Secretul Contesei Barbara.*
42. — I. Agârbiceanu: *Singurătate.*
43. — G. Brandes: *Balzac și Stendhal.*
44. — N. Davidescu: *Crima din strada Noptii.*
45. — Guy de Maupassant: *Livada de măslini.*
46. — Septimiu Popa: *Sărutul cel mai dulce.*
47. — J. H. Fabre: *Din minunile instinctului la insecte.*
48. — W. A. Hofman: *O mireasă la loterie.*
49. — D. N. Teodorescu: *Radez.*
50. — Lazăr C. Lazarevici: *Werther.*
51. — Adrian Pasou: *Domnul Șef.*
- 52-53. — Georg Bernard Shaw: *Prosiunea D-nei Warren.*
- 54-55. — V. Purișkevici: *Cum am upe Rasputin.*
56. — Octave Mirbeau: *Neoruna.*
57. — Voltaire: *Plăpămarul chior și Taurul alb*
58. — George Mihail Zamfirescu: *Gazd cu ochii umezi*
59. — Anatole France: *Către timpuri mai bune*
60. — Heinrich Mann: *Nevinovata*
61. — I. Neagu-Negulescu: *Clacă și robie*
62. — Georges Duhamel: *Odaia esatornicului*
63. — Jens-Peter Jacobsen: *O împușcă în ceață*
64. — Șalom Alechem: *Un șarțeci și so*
65. — Luigi Pirandello: *Livretul Roșu*

SUB TIPAR

**66.—H. Sanielevici : Familia
Lowton**

57

Editura «ADEVERUL» S. A. — București, Sărindar, 9—11